

Hekseprocesser paa Vardeegnen.

Af Førstelærer *H. K. Kristensen*, Lunde.

III.

Skast Herred.¹⁾

1. *Gunder Brixis.*

Tirsdagen den 17. Juli 1610 kunde man paa Skast Herreds ældgamle Tingsted paa Tingheden i Skast Sogn tæt ved Grimstrup Sogneskel og Kolding Landevej have været Vidne til et af de grufulde Skuespil, som denne Tid var saa uhyggelig rig paa. Ved de to Tinghøje vilde man have fundet en Forsamling af Mennesker, opfyldt af Spænding og Gru for det, de nu skulde se og høre: en Heks's Baalfærd.

Det, der optog Tilskueren saa stærkt og fyldte ham med Dødsens Angst, var ikke alene Heksens Pine under Marterredskaberne og i det flammende Baal — mod disse Indtryk væbnede man sig med den Tanke: »Hun er et Djævelens Barn, og der overgaar hende kun hendes Ret.« — Men det var tillige dette: »Hvem udlægger hun som medskyldige? Er der nogle af mine

---

¹⁾ Planen for nærværende Arbejde er siden Udgivelsen af forrige Aarbog blevet ændret saaledes, at der ikke blot gives en udførlig Skildring af nogle enkelte Processer; men alle Forfatteren bekendte Processer vil blive nævnt for hvert Herred (her undtages Fanø, der ikke er medtaget i Undersøgelsen).

Bekendte, af mine kære deriblandt — eller maaske mig selv?« Hvis Heksen allerede var pint i Forvejen eller havde afgivet en Bekendelse og udlagt andre, kunde Spændingen dog være meget stor alligevel; for Heksen kunde nu, da hun stod ved Dødens Port, tilbagekalde eller udlægge andre. Datiden lagde en overordentlig Vægt paa en døendes sidste Ord, dette uigenkaldelig sidste, der ikke stod til at ændre eller angre. Dette, hvorefter man skulde staa for sin evige Dommer, maatte mane vedkommende til at fremkomme med en Udtalelse, man turde regne med var sand. Det blev de dødsdømte sikkert ofte mindet om af Præsten paa Retterstedet, saaledes som det kendes fra Processen mod Maren Prækfader i Ribe. »Den Tid hun skulde lægges paa Stigen og brændes,« formanede Præsten hende til at sige Sandhed; »thi hun vidste nu selv, hvor nær hun var Himmerig og Helvede, og denne var en ringe Pine at ligne mod den evige Ild.«

Det var almindeligt, at Ofret blev pinligt forhørt paa Henrettelsesdagen. Da havde man jo alligevel Bøden tilstede, og maaske var der ikke før under Processen blevet Lejlighed til at anvende Tortur. Undertiden har den dømte dog været underkastet Tortur mere end een Gang; det har saaledes været Tilfældet med Maren Prækfader, da det hedder om hende, at hun skulde »sidste Gang pinligen forhøres, førend hun skulde ud til Ilden og brændes.«

Den Heks, der den førnævnte Dag blev brændt paa Skast Herreds Ting, hed Gunder Brixis; hun har altsaa været gift med en Mand, der hed Brix. Hun har været fra Hostrup Sogn, da der nævnes Mænd fra dette Sogn som Medlemmer af det Kirkenævn, der svor hende skyldig. Det fældende »Bevis« for hendes Skyld i Hekseri var følgende: 1610 blev en Mand i Hostrup.

Lauge Pedersen, »hastig syg« og døde. Enken Johan Laugis beskylder da Gunder Brixis for at have forgjort ham og taget Livet af ham ved Trolddom. Ogsaa Gunder aflagde en Bekendelse den Dag, hun blev brændt. Da hun tilstod en Del af den »aldeles upint«, kan man sikkert gaa ud fra, at Resten har man aftvunget hende paa Pinebænken. Det, hun tilstod upint, var, at hun med Trolddoms Kunst tog Livet af Lauge Pedersen, »for han stod saa hart paa det at ville have hende brændt.«

Maaske har hun haabet, at naar hun erklærede sig skyldig, kunde hun slippe for Torturen. Under denne udlagde hun da sine »medskyldige« i Roden og fortalte om Voksbarnt, de betjente sig af (se Side 398).

Af de udlagte blev Hr. Jens Rusk i Lønne og Dynes Sørensen i Alslev senere brændt. Derimod er der ikke fundet noget om, at Anne Canniks i Sjælborg, Anne Niels Skyttes i Toftnæs eller Kirsten Jægers i Hostrup blev forfulgt ved Proces, skønt de to sidstnævnte atter blev udlagt i 1614. At hun ogsaa har udlagt Sidsel Christens, om hvem der før er fortalt, er sandsynligt, men det er ikke bevist.

Processen mod Gunder Brixis er den første, der kendes fra Skast Herred. Oplysningerne er kun faa, da de vigtigste Kilder, Herredets Tingbog og Landstingets Dombog, mangler for denne tidlige Tid.

2. *Anna Lourups* Rodekammerater fra Skast Herred.

I Grønlunds berømte Bog om Hekseforfølgelsen i Ribe skildres en Proces mod et fattigt Almisselem Anna Lourups i Gæsteboderne; hun havde ogsaa drevet sit Spil i Skast Herred paa Esbjergkanten, hvor det lader til, at hun har haft ikke faa Forbindelser. Efter at hun var blevet sat i Ribe Finkebur, maa hun en Tur til

Skast Herredsting. Det blev en bevæget Tur. Da hendes Forfølger og Vogter, Oluf Klokke ved Domkirken, vilde lægge Bolten om Benet paa hende, sloges hun med ham. Første Dag, hun var paa Pinebænken, bekendte hun intet, men kunde dog i Længden ikke holde Stand. Blandt andre udlægger hun Dorte Svagers i Bollesager, Maren i Brøndum, der boede i et Gadehus, Døve Johanne i Tjæreborg, Maren Bender i Skast og Maren i Hiuv, der bor i Brixbøl. De skulde have holdt deres diabolske Gæstebud i Fanø Bjærg, ved Sønderho, Skast og Brøndum Kirker. Else Faars i Novrup var Høvidsmand for at forgøre Køerne i Allerup, ligesom det var hende, der forgjorde Hans Jensens Hustru i Novrup, fordi hun gav hende onde Ord og kaldte hende en Troldkvinde. — Navnlig for Else Faars var denne Udlæggelse kriminel. Den 13. Decbr. 1613, kort efter Udlæggelsen, blev hun derfor konfronteret med Anna Lourups, eller som det hed, de var til Munds med hverandre, og det i selve Lensmandens og fleres Nærværelse. Anna gentog sin Beskyldning mod Else, og Dagen efter modtog hun Sakramentet og sagde, at Bekendelsen var sand, og at hun vilde dø paa den, hvorefter hun blev brændt.

Det er utænkeligt andet, end der nu blev rejst Sag mod Else Faars; men om denne og dens Resultat ved jeg intet.

3. *Maren*, Chr. Nielsens Hustru i Toftnæs, Alslev Sogn. 1606 nævner Riberhus' Ekstraskattemandtaller en »Inderst«²⁾ i Toftnæs, der hed Chr. Hansen. Det

---

²⁾ Inderst = Indsider. Dengang betegnede det ikke altid en, der sad til Leje. Det var paa den Tid meget almindeligt, at selv en mindre Gaard havde flere Fæstere, som beboede og drev større eller mindre Parter af Gaarden. Den »bedste«, mest ansete eller velhavende kaldtes Hovedmanden, de andre Inderster.

er sikkert hans Hustru, der 1614 rejses en Trolddoms-
sag imod. Den 15. og 28. Juni bekendte hun ved Her-
redstinget, at hun havde taget Livet af baade Folk og
Fæ ved Trolddom. Senere omtales hun som brændt.

4. *Sidsel Christens* i Hostrup, brændt 1617, omtalt
foran S. 399—408.
5. *Mikkel Christensen*, Hostrup, frikendt 1617, se. S. 408.
6. *Dynes Sørensen*, Alslev.

Denne Proces er paa flere Maader særlig bemærkel-
sesværdig. Dynes Sørensen er aabenbart ganske uskyl-
dig i Trolddom. Man ser det deraf, at hans egne Sogne-
folk først frikender ham. Men den Mistanke, der var
rettet imod ham ved pinte Kvinders Tilstaaelse, var
alligevel blevet liggende i Folks Sind. Og naar de da
kom i Klammeri med ham, fik han det straks kastet i
Hovedet: »Du er en Troldkarl, det er du udlagt for.«
Og da Manden aabenbart har haft et noget hidsigt,
stridigt Væsen, er en Del af Sognebeboerne efterhaanden
kommen til at tro paa, at han er en arg Troldkarl.

Ny og gamle Fjender, de »aabenbare Avindsmænd«,
lod sig da lede af deres Had og rejste Sagen. Den be-
gyndte i de Dage, da Folk var betaget af den Ophid-
selse, hvorunder de brændte Sidsel Christens fra samme
Pastorat. Og hun udlagde nemlig Dynes Sørensen. Det
var nu fjerde Gang, han var udlagt. Saa maatte det da
passe.

Da det dog af gode Grunde kniber at bevise,
baade at han har lovet nogen ondt, og at det derefter
er overgaaet dem, viger de end ikke tilbage for at vidne
falsk. Maaske har nok nogle aflagt falsk Vidnesbyrd
uden selv at vide det; det kan dog ikke siges om dem.

alle. Man kunde fristes til at danne sig den Opfattelse, at det er en Sammenrottelse om at rydde den stridige og ubehagelige Nabo af Vejen uden Hensyntagen til Midlerne, der brugtes.

Hovedmanden er Morten Nielsen i Alslev. 1640 finder vi en Morten Nielsen fra Alslev som Foged og Fuldmægtig for Visselbjerg, d. v. s. Ridefoged. Det er muligvis den samme Mand. Det har næppe været paa Grund af lutter Frygt for Hekseri, han blev Dynes Sørensens Forfølger, personligt Had og Forfølgelseslyst over for denne Bonde maa sikkert have gjort sit, og hvis han er identisk med Ridefogden, er han nok som den, der ifølge sin Stilling var velkendt med Rettergang og Lovtrækkeri, af de andre blevet opfordret til at føre Sagen.

Forøvrigt maa der have været ikke saa lidt godt hos Dynes Sørensen. Vi ser, han har haft Venner, maa ske Slægtninge, der vil støtte og hjælpe ham og endog bliver ham tro til det sidste, noget, der ikke er helt almindeligt. Det kunde være farligt at vise sig i et alt for nært Forhold til en Troldkarl; det kunde kalde en Mistanke frem om, at man hørte til samme Rode!

5. August eller lidt senere blev Sidsel brændt, den 24. i samme Maaned begyndte Morten Nielsen Processen med at tage et Sognevidne i Alslev Kirke, idet der udstedtes følgende Brev:

»Kundgør vi efterskrevne Peder Hansen, Guds Ords Tjener til Alslev og Hostrup Kirker, Iver Pedersen i Alslev, Peder Nissen sammesteds, Jep Rask i Thordrup og Bendix Thomissen i Thoftnis for alle med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd 1617 paa St. Bartolomæi Dag, som er 24. Aug., da var skicket for os og menige Sognefolk i Alslev Kirke, ærlig Mand Morten Nielsen i Alslev, som lydelig adspurgte menige Sogne-

folk, som den Dag Kirken søgte, Mand og Kvinde, unge og gamle, hvorledes Dynes Sørensen i Alslev, hvad Røgt han havde, og hvad Vidnesbyrd de vilde give ham. Dertil svarede Almue og Sognefolk, at det var dem vitteligt, at Dynes Sørensen i Alslev er berygtet for Trolddom og tit udlagt. Paa disse Ord og Artikler blev opnævnt 12 fromme, gudfrygtige Dannemænd, som er Jens Pedersen i Alslev, Peder Nissen, Mads Knudsen, Nis Jørgensen, ibidem, Jep Rask i Tordrup, Bendix Thomsen i Thoftnis, Laurids Thomesen, Niels Dynisen, Brix Jespersen, Jep Dynisen, Benedict Jessen og K. Clemidsen sammesteds, hvilke forne Dannemænd alle samdrægteligen vinde alle Ord og Artikler ligervis som forskrevet stander.«

Ved samme Tid fangede man Dynes Sørensen, og Morten Nielsen holdt ham fængslet i sit Hus.

To Dage efter at Sognevidnet blev taget i Kirken, var Sagen for paa Herredstinget. Her mødte nogle Alslevsognere og svor paa, at da Gunder Brixis blev brændt, udlagde hun Dynes Sørensen, og han var da nogle Dage borte fra sit Hus og Hjem, hvorlænge vidste de ikke. Det samme vidnede Mette Sørens i Træden og hendes Mand Søren Andersen. Endvidere vidnede Mette, »at sidst forleden Aar 1615 ved St. Hansdags Tid, da blev hun og Dynes Sørensen meget trætagtig udi Alslev Mark for et Stykke Eng; da gav de begge hverandre nogle Skænds- og Ukvemsord.« Da sagde han til hende: »Vil du holde din Mund stille!« Hvortil hun svarede: »Du skal intet komme mig til at holde min Mund, endog du est en Troldmand, som du est udlagt for.« Da sagde han, at han skulde lægge en Hægte (Baand) paa hende, at hun ikke skulde le deraf. »Og siden havde hun ikke været ved hendes Førlighed, men havde stor Ve og Værk og synderlig om Natten, saa det tog hende med

en Brændsel og Hede for hendes Bryst, og derfor klaged hun hart paa ham, at han det havde gjort ved hans Trolddoms Kunst.« Til sidst svor hun sammen med sin Mand, »at de tit og mange Gange havde klaget paa Dynes Sørensen og sagt: »Gud give de aldrig havde kommet i Trætte med ham, da havde de fanget Rolighed i deres Seng.« — Hvor upaalideligt dette Vidne var, vil vi røbe med det samme. Siden vidnede 5 Mand, at Mette Sørens ikke havde nogen sælsom Sygdom; hun havde heller ikke klaget paa Dynes Sørensen, før han blev fængslet; hun havde gjort hendes Arbejde Sommer og Vinter, saavel for sig selv som til Hove i Ager og Eng med Skæren³⁾, Riven og andet Arbejde.

Den 2. Sept. blev der atter fremdraget nogle gamle Tvistigheder. Peder Therkildsen og Jørgen Hansen svor, at for 5 Aar siden kom de i Trætte med Dynes Sørensen om 2 Kalve, som havde været i hans Enghave. Da loved han dem, at hvis de ikke holdt Kalvene af hans Eng, vilde de lidet trives derefter. Straks efter døde den ene Kalv, og det var Dynes, der tog Livet af den »med hans Trolddoms Kunst og Djævels Magt.« Og for 3 Aar siden var Peder Therkildsens Svin i Dynes's Korn, og Dynes sagde da, at hvis de ikke holdt Svinene deraf, skulde de lidet trives derefter, og ogsaa nu døde det ene Svin straks efter. Ligeledes svor de, at for et Aar siden tog han Livet af en Kvie for dem med Trolddom.

Thamis Nissen i Alslev vond, at 2 Aar forgangen kom han og Dynes nogen Trætte imellem om et Stykke Dige, og da Dynes ikke kunde faa det, som han vilde, sagde han, at han skulde ramme Thamis Nissen det efter igen, saa han skulde ingen Fordel have deraf, og saa slog han med sin Haand en af Hestene og sagde, at denne Hest skulde betale det igen; siden gik den en

³⁾ Man skar Kornet med Segl.

kort Tid og »forsvandtes, saa man maatte faa stor Medynk med den, førend den døde efter hans Forløfte.«

Hans Sørensen i Alslev vond, at Dynes Sørensens Svin var kommen ind i hans Toft og havde gjort stor Skade, hvorfor han skældte paa Dynes Sørensen og kaldte ham en Troldmand, hertil svarede han, at han skulde drage ham det efter. Og saa tog han straks med sin Trolddoms Kunst Livet af hans Hest.

Den 16. Sept. skulde Hovedslaget staa paa Hjemtinget. Morten Nielsen havde haft travlt med at samle alt Skytset. Han havde Tingsvidner paa Udlæggelserne; først Gunder Brixis om, at Dynes Sørensen var en Rodemester og havde Voksbarntet i Forvaring; hun havde ogsaa tilstaaet, at hans Dreng (Djævel) hed Ponnert. Maren Knuds i Oksby havde bekendt, at Voksbarntet kunde han tænde Ild i Folk med, naar han blev vred paa dem. Ogsaa Maren Christens i Toftnæs havde tilstaaet, at han var en Rodemester. Til Bekræftelse af Sidsel Christens Bekendelser, som er nævnt foran, lykkedes det ham endogsaa at faa nogle, bl. a. en Tjenestepige, til at sværge for de 8 Mænd, »før end Nævningerne gjorde deres Tov«, at de saa det Smør staa i Alslev Enge i Stykke-tal, som Sidsel Christens bekendte, at Dynes Sørensen havde sat der.«

Hans Sørensen, der er særlig ivrig i at vidne imod ham, vidner sammen med en anden, at da Gunder Brixis havde udlagt Dynes Sørensen, blev noget af hans Korn ført ind i P. Hansens Hus i Alslev, men det tilføjes dog, at de ikke vidste, om det ikke skete for hans Husbonds Beskatnings Skyld. Sluttelig sigtede baade Hans Sørensen og Peder Therkildsen ham og hans Selskab for at have paaført dem Ulykke med Trolddom, og Hans Sørensen havde ofte før sigtet ham derfor.

Dynes Sørensen forsvarede sig forgæves.

12 Kirkenævninger af Alslev Sogn blev taget i Ed, og efter at Akterne var blevet forkyndt for dem, »udginge de af Tinget og straks igen indkom, og samtligen dennem i den Sag beraadslaget havde, eftersom forne Morten Nielsen havde dem lovligen forfulgt, opkrævet og tilkaldet at sværge forne Dynes Sørensen en fuld Trolddom over, som han var tillyst og sigtet for. Disligeste efter som de vedde (forstandige) Mænd Hans Jørgensen i Esbjerg og Søren Nissen i Alderup af Fogden paa Tinget blev opnævnt og satte Følding⁴⁾ paa dem, da svor de forne Dynes Sørensen med oprakt Finger og Ed en fuld Trolddom over, som han var sigtet for og tillyst, og efter de Vidnesbyrd og Udlæggelsers Lydelse, som de den Dag hørte.«

Sagen kunde nu gaa til Landstinget; men her var det vanskeligere at føre den igennem end hjemme hos de ophidsede Nævninger. Allerede den 22. Sept. gik det løs. Det høje Landsting kunde dog ikke se Klarhed. Det synes, at Dynes Sørensen har forsvaret sig med ikke ringe Dygtighed. Ligesaa vel som Morten Nielsen havde ogsaa han indstævnet Sagen. Hans Forsvar gik ud paa, 1) at de brændte Troldkvinders Udlæggelser skulde erklæres magtesløse, da de jo var efter Misdædere, hvis Ord ikke stod til Troende. Han var aldrig af nogen sand Mand eller Kvinde beskyldt for det, som Misdæderne havde udlagt ham for. 2) Det var hans aabnbare Avindsmænd, der vidnede mod ham. 3) Der kunde ikke nævnes nogen bestemt Dag, han skulde have lovet nogen ondt. 4) Der var ikke nogen, der havde klaget paa ham før nu, da han var blevet fængslet. Tværtimod. Søndagen efter at Gunder Brixis blev brændt, havde

⁴⁾ At de to Mænd satte Fylling paa dem vil sige, at de afgav Vidnesbyrd om, at Nævningerne var lovlig opkrævede, og alt var i Orden til, at de kunde dømme.

Præsten Hr. Peder Hansen og Medbrødre samt menige Sognemænd, som da var tilstede i Kirken, givet ham det Vidnesbyrd, at de aldrig havde forhørt eller fornummet andet til ham end Ære og godt, og de kunde ikke sige andet paa hans Navn, Ære og gode Rygte, end hvad der en ærlig Dannemand egner og anstaar i alle Maader, førend Gunder Brixis udlagde ham. Og de vilde ydermere være deres Vidne bestændig, naar og hvor behov gjordes.

Saadan svor de, men de holdt det ikke. Nu 7 Aar efter var adskillige af de samme Mænd atter med til at give ham et Sognevidne, og da svor de lige modsat. Her ser man, hvor lidt man kan bygge paa Folkegunst. Vi ser ogsaa heraf, at 7 Aar er nok til at paaføre en Mand et saadant Rygte, at det volder hans Død.

Dynes Sørensen gør opmærksom paa, at disse Folk havde vidnet imod sig selv. Derfor burde de dømmes i Stedet for ham. Endvidere siger han, at den første Mand af disse Kirkevidner skulde være delet (dømt), »som med Tingsvidner skulde være at bevise.« Hvis det passer, er det Præsten, og det er efter vort Kendskab til ham meget troligt; men desværre findes Tingsvidnet ikke anført.

5) De Folk, der vidnede om, at Smørret i Alslev Enge var Dynes Sørensens, havde tidligere sagt, at de ikke vidste, hvis det var, eller hvor det var kommet fra. 6) Han klager over, at det var Morten Nielsen, der skulde holde ham i Fængsel, og 7) at Morten Nielsen havde faaet hans Vidner erklæret for partiske, ham vilde, saa deres Vidnesbyrd var magtesløse; dette mente han var imod al kristelig Lov og Ret. 8) Endelig mente han, at Nævningerne, der oversvor ham, var Morten Nielsen tilgenedigt (tilbøjelige), og at de burde tages af begge Sogne.

Dommerne udsatte Sagen til først i November Maaned.

Morten Nielsen havde nok faaet en Fornemmelse af, at der maatte mere til. Han tog da atter fat paa at grave Beviser frem. Og her faldt han paa noget af det allerfarligste, nemlig en død Mand.

Det var den døde Lauge Pedersen i Hostrup, der var Aarsag i Epidemien i Pastoratet, som nu atter krævede et Offer. Der er en overmaade stor Sandsynlighed for, at det er Morten Nielsen, der faar Enken Johan Laugis og Sønnen Nis Laugesen, der i Mellemtiden er flyttet til Krauense, til den 21. Oktober at vidne paa Herredstinget, at da Lauge Pedersen blev hastig syg, da saa længe han kunde mæle og tale, klaged han haardt paa Dynes Sørensen i Alslev og hans Selskab, og at de havde gjort ham hans Sygdom. Dette er aabenbart Løgn, og de to har vidnet falsk. Havde det været sandt, vilde Processen mod Dynes Sørensen være blevet rejst samtidig med Processen mod Gunder. Lauge Pedersen kunde ikke være kommen i Tanker om at klage paa Dynes Sørensen, som han ikke havde været i Trætte med, og som den Gang slet ikke havde Trolddomsrygte.

Dynes Sørensens Venner havde imidlertid ogsaa arbejdet. Dynes Laugesen fra Vilslev fører nu hans Sag; det er antagelig ham, der tidligere boede i Tulsmark, og som Dynes Sørensen da tyede til. Allerede før Johan Laugis fremkom med sin Beskyldning, havde Hr. Peder Hansen udstedt et Brev paa, at Lauge Pedersen hverken i sin Velmagt, i sin Sygdom eller paa sit yderste havde klaget paa Dynes Sørensen. Endvidere fik de den 3. November et Tingsvidne paa Varde Byting, hvor 2 Mænd fra Hostrup, som havde været med til at dømme Gunder Brixis, vidnede, at Johan Laugis da beskyldte hende og ikke Dynes Sørensen »for slige Stykker i nogle

Maader.« Og to andre Mænd fra Hostrup svor, at de saa tit havde været hos Lauge Pedersen under hans Sygdom, saavel som i hans sidste Tid, men de havde aldrig nogensinde hørt ham beskylde Dynes Sørensen derfor, og de havde heller aldrig hørt hans Hustru eller Børn klage paa ham, førend han var blevet fængslet, — og det var dog 7 Aar efter.

Tillige vidnede flere, at da han efter Gunders Henrettelse var i Tulsmark nogle Dage, var det for at arbejde der, og siden var han hjemme og arbejdede for sig selv. Det er vigtigt, at det bevises, at det ikke er et Flugtforsøg, da Flugt af Dommeren opfattes som Tilstaaelse.

Da Dynes Laugesen tilmed vil føre Sagen paa Landstinget, har man vel kunnet rejse med gode Forhaabninger.

Morten Nielsen havde dog forinden gjort et lumsk og fast utroligt Modtræk, idet han først fik nogle til at vidne, at da Præsten var hos Lauge Pedersen med Sakramentet, var han saa syg, at han ikke kunde tale. Dernæst er han, umiddelbart før Afrejsen til Viborg, gaaet til Præsten og har faaet ham til at udstede følgende Brev: »Jeg Peder Hansen, Guds Ords Tjener til Alslev og Hostrup Kirker, gør vitterligt for alle med dette mit aabne Brev, at den Tid jeg kom til Lauge Pedersen i Hostrup i hans Skrøbelighed, da klaged han intet paa Dynes Sørensen i Alslev for mig. Aarsagen var den, at han kunde hverken mæle eller tale, derfor kunde han intet klage for mig. Peder Hansen, egen Haand.«

Sikken en Præst, der kort før havde erklæret, at Lauge Pedersen hverken i sin Velmagt, under sin Sygdom eller paa sit yderste havde fremsat Anklagen! Han kan ikke andet end vide, at med den Autoritet, Præsten havde i slige Sager, vilde dette sidste Brev virke som en Morder-

kniv. Han var ussel og arm og efterlod en forfalden Præstegaard. Maaske har Morten Nielsen ladet nogle Dalere springe for at faa denne Erklæring. En Mand, der i den Grad vidner imod sig selv, kan man tiltro adskilligt.

Paa Landstinget hævdede Morten Nielsen endvidere, at en Part af de Vidner, som havde vidnet til Fordel for Dynes Sørensen, var vildige, og en Part var selv udlagt, og det var efter dem, Præsten havde udstedt sit første Brev.

Dyncs Sørensen erklærede sig uskyldig. Men Nis Laugesen, Johan Laugis og Mette Sørensen lagde deres Hænder paa hans Hoved og sigtede ham.

Og Landstinget stadfæstede Hjemtingets Dom.

Saa vides der ikke mere om ham. Men han er vel nok bleven pint og brændt, ellers skulde der være sket noget mirakuløst. Der er ikke fundet noget om, at han har udlagt andre. Lad os haabe, at Torturen ikke har formaaet at tvinge ham til det.

Ogsaa hans Hustru var udlagt. Men der er intet fundet om Forfølgelse mod hende.

7. *Maren Lauskone*, Hostrup, frikendt 6. Juni 1618, se S. 407.
8. *Kirsten Nielskone*, Hostrup, frikendt 6. Juni 1618, se S. 407.
9. *Anne Nielskone*, Hostrup, Øse, dømt 8. Maj 1619, derefter brændt, se S. 389—391.
10. *Kirsten Klavses*, Øse, dømt 28. August 1619, derefter brændt, se S. 390, 392—93.
11. *Maren Pedersdatter*, Starup, dømt 16. Januar 1620, derefter brændt, se S. 391—92.

Til de tidligere givne Oplysninger kan føjes, at under Processen paa Hjemtinget var der Folk, som d. 7. Dcbr. vidnede, at hvad Anne Nielskone i Hostrup, Øse, havde sagt om hende, det passede: »Det var dennem i Sandhed vederfaret, at hun (Anne Nielskone) og Maren Pedersdatter og Selskab tog Livet af Maren Nielskone i Skamstrup med deres Trolddomskunster.« Endvidere havde Anne Nielskone fastholdt sin Bekendelse, til Flammerne fortærede hende; thi hun »bekendte for dem udi hendes yderste, at Maren Pedersdatter var en vitterlig Troldkone.«

21. Dcbr. 1619 oversvor Kirkenævnet hende, 16. Jan. dømtes hun i Viborg. Under den haarde Pinsel, hun paalagdes, bekendte hun den 1. Febr. bl. a., at hun og Johan Jørgens, hvis Dreng hed Mester, Edel Peders m. fl. var samlede hos Gerial Hansen i Suend (Skovende), og da optraadte de i Kattelignelse, og med Trolddomskunst tog de Livet af 3 Køer og en Hest, og det voldte Edel Pers, fordi Per Hansen og Gerial Hansen ikke kunde forliges. En anden Gang var hun og Johan Jørgens i Galsthoved i Therkel Hansens Odel (Stald) ligeledes i Kattelignelse, og da tog de Livet af en Ko, en Kvie og et Øg, og dertil brugte de deres Haar og Fuglefjer og alle Hundehaar, som de samlet an i Marken om Natten, og det satte de over Therkel Hansens Odeldør under en Lat (Lægte), »og det var Johan Jørgens, der var Skyld i det, da hun ikke vilde have, at Therkel skulde blive rig. Hun tilstod ogsaa, at hun m. fl., bl. a. Maren Ivers, hvis Dreng hed Tulli, dansede paa Øse Kirkegaard St. Voldborg Nat, og at de tog Livet af Jens Hansens Køer i Vesttarp, og det voldte Maren Ivers, da hans Køer havde ædt hendes Boghvede.

Det var tildels en Gentagelse af Anne Nielskones Bekendelser; men alligevel en Bekendelse efter alle Kun-

stens Regler. Dog fik den et slemt Grundskud, idet Maren Pedersdatter senere tog Udlæggelserne tilbage og tilstod, at hun blot havde sagt det for at slippe af den haarde Pine. Hun har altsaa ikke villet være Skyld i, at denne skulde overgaa andre. Har man end mishandlet hendes Legeme, har man dog ikke helt kunnet ødelægge hendes Samvittighed.

12. *Maren*, Iver Christensens Hustru i Vesttarp, Starup Sogn, se S. 389, 390, 391.

For Anne Nielskones og Kirsten Klavses Udlæggelser frikendte Landstinget hende 15. Jan. 1620, og 11. Marts ligeledes for Maren Pedersdatters. Det, der frelste hende, var formodentlig, at de to »Misdædere« tilbagekaldte Udlæggelsen. Det samme gælder de tre følgende, der heller ikke er dømt ved Hjemtinget; det er Udlæggelserne, der gøres magtesløse.

13. *Johan Jørgens*, formodentlig fra Starup, frikendt 11. Marts 1620.

Hun er nævnt S. 392. Hun kaldes der Jørgensdatter; men det er forkert. Hendes Broder, der førte hendes Sag, hed Hans Tøstesen. Ligeledes har det vist sig, at Maren Pedersdatters Bekendelse ikke blot fik denne ene Proces til Følge, men tillige 3 andre, naar Maren Ivers fornyede Proces medregnes.

14. *Sidse*, Per Hansens i Hesselbo, Starup Sogn, og

15. *Maren*, Peder Christensens Hustru i Hostrup, Øse Sogn, frikendtes begge ved Landstinget 11. Marts 1620. Maren Pedersdatter havde ogsaa udlagt dem; men efter Torturen tilbagekaldt det.

16. *Johan Christens* og

17. *Mette Christensdatter* fra Grimstrup — Aarre Pastorat.

De blev dømt 15. Juli 1620. Det er her Moder og Datter, der maa følges ad paa Baalet. Som vi senere vil faa at se, er det ikke enestaaende.

Knud Nielsen i Aarre lader Sagen gaa til Landstinget, efter at Kvinderne var oversvoret af et Kirkenævn, opkrævet af begge Sogne. En Mand og Mette Christens var kommet noget imellem, og straks derefter tog hun og hendes Moder Livet af hans Øksne ved Trolddom. Et andet Vidne berettede, at Mette kom til hende i hendes Odel, og derefter blev Koen syg. Landstinget stadfæstede Dødsdommen.

25. Juli bekendte Mette Christensdatter, og som saa ofte ved disse Afhøringer udlagde hun en anden end sig selv som den, der »voldte det« eller havde den værste Skyld, vel nok i Haab om, at hun saa selv skulde slippe for lidt af Pinen. Mette sagde, at Anne Nisdatter i Vong var altid den værste og holdt sig altid som en Frue; hendes Dreng hed Rytter. Videre fortalte hun, at den næste Fredag før St. Hansdag sidst forleden rejste Jep Olufsen fra sit Hus og til Restrup for at tale med sin Husbond; Fruen⁵⁾ havde skrevet efter ham. Da han kom 2 Mil fra sin Gaard til Haltrup Mark, var alle i Roden forsamlede der i Harelignelse, Anne Nisdatter i Kragelignelse, og de havde ingen Hale. Da vilde de have forgjort ham og forhindret hans Rejse for at bringe ham i hans Husbonds Ugunst. Da Jep Olufsen saa dette Spøgeri, stod han af sin Vogn, faldt paa sine Knæ og bad Gud om Naade og vendte saa tilbage til sit Hus og var der til 2. Dagen, da rejste han til sit Herskab. Hans Bønner og Gudfrygtighed gjorde, at

⁵⁾ Hannibal Gyldenstjernes Enke Helvig Kaas ejede paa denne Tid en Part af St. Restrup.

de ikke kunde faa Magt med ham; men saa kastede de Ulykken paa hans Barn Sidsel, og inden han kom fra Restrup og til sit Hus, var Barnet død. Anne Nisdatter skrev noget paa et Stykke sort Papir; det brugte de til at forgøre Barnet med. Om denne Fortælling er fuldt ud original, eller Mette har hørt noget om, at den fromme, men selvfølgelig overtroiske Jep Olufsen skulde være blevet kyst hjem af en Flok Krager og Harer paa Haltrup Mark, kan desværre ikke oplyses.

Hun bekendte ogsaa, at Anne Nisdatter og Maren Ivers var i Hiorkier og gjorde Chr. Hansen syg og hans Dreng vanfør.

18. *Anne Nisdatter, Vong, Nykirke Sogn.*

Denne Anne Nisdatter, Mette Christensdatter udlagde, havde det længe været galt med. Hun var godt kendt med de sorte Kunster, idet hun brugte dem i sin Næringsvej; hun virkede nemlig som klog Kone. I vore Dage vilde vi have kaldt hende en Plattenslagerske og Kvaksalver. Datiden saa anderledes paa det.

Rask i Munden var hun, drikke gjorde hun, rapse kunde hun nok ogsaa, hengiven til Løsagtighed havde hun tidligere været — maaske for at hjælpe paa Indtægten. Præsten i Ravnsø, Hr. Søren Lambertsen, og 12 Medbrødre gav hende følgende Vidnesbyrd 12. Sept. 1619: »Anne Nisdatter i Vong har først ført et ganske uskikkeligt Væsen i Løsagtighed, Horeri og Utugt, undertiden med en, undertiden med en anden. Tilmed var det dem alle bevidst, at hun i nogle Aar havde haft sin Brug og Haandtering med Spøgeri, Spaadom og andet sligt afguderisk Værk, saa der haver nu en besynderlig Tid lang været en stor Anløb til hende udi saa Maade, som sagt er, Gud almægtigste højliggen til Fortørnelse og mange Mennesker til Forførelse.«

Man kommer til at tænke paa, om hun ikke er den samme som »den Krokvinde i Vong«, som Karen Roeds⁶⁾ i Ribe talte om, da hun laa paa Pinebænken. Det skete netop paa denne Tid. Men naar Karen Roeds skildrer hende som en liden, tykagtig Kvinde, der var koparret i Ansigtet, og hvis Mand løb om og solgte Sæbe og Brændevin, kan man næppe fæste Lid til det; det kan have været Pinebænksfantasi. Anne Nisdatter har vel ikke været gift; selvfølgelig kan en af hendes Galaner godt paa Ribekanten have givet sig ud for hendes Mand.

Processen var i Gang allerede i Maj Maaned 1619; men det varede langt over et Aar, inden den endelige Dom faldt ved Landstinget. Hun sad dog ikke fængslet i denne lange Tid. I første Omgang er Processen vist endt uden Resultat, og den kloge Kone drev atter sin Virksomhed. I Foraaret 1620 var hun i Vester Herred og gav Konsultationer, som Folk strømmede til.

Sagen er ikke rig paa de egentlige strafbare Trolddomskunster, men den giver gode Oplysninger om den kloge Kones Kure og altsaa om Datidens Lægepraksis. Hun kurerede baade paa Mennesker, Dyr og Markens Afgrøde. Det er ikke Kurene, hun straffes for, men

---

⁶⁾ Hun bekendte endvidere, at for ca. 26 Aar siden blev hendes Husbond syg og afsindig, og da kurerede Hans Frandsen i Grimstrup ham, og da lærte han hende Trolddomsskunster i et lille Kammer, og der forsvor hun Vor Herre, og Hans Frandsen flyede hende en Dreng, som hed Svarting. H. F.s Slegfredsøn Jens Hansen var der ogsaa. Siden fik H. F. $\frac{1}{2}$ Dl. for at skaffe en Mand hans Mandemaal, som en Tjenestepige havde hekset fra ham. De vilde ogsaa forgøre Frederik Munks Rug. — Om der paa den Tid overhovedet var en Hans Frandsen i Grimstrup, er ikke godt at vide. Hidtil er der ikke fundet nogen Proces imod ham.

fordi man troede, hun havde lovet og forvoldt Folk ondt ved Trolddom.

Da Eske Nissen i Hiorkierd (Hjortkjær) engang gik og skar Korn paa Hr. Jørgens Ager i Grimstrup, fik han en ond Fang i hans Laar, saa han kunde hverken staa eller gaa, men maatte føres hjem paa en Hoppe. Saa søgte han Raad hos Anne Nisdatter, der sagde, at der var gjort Skalkhed ved Laaret, »men lovede hannem bedre, som han og fik.« Inden 5 Dage sendte hun ham noget ligesom Brændevin i en Flaske, og det bar han paa Laaret, hvor han havde sin Ve og Værk, og siden bedredes det med ham Dag efter Dag. Derfor lovede han hende en Gioldveyer (gildet Væder), »dog hand haffer den Endnu Sielffr.« En Vinter tjente han Jep Hansen i Faaborg, da fik han en ond Fang i alle sine Lemmer og søgte Raad hos Anne Nisdatter, der lovede ham Bedring; han kom sig; derfor gav han hende 1 Dl.

11. Maj 1619 berettede Chr. Hansen i Hjortkjær, at for 3 Aar siden mistede han en Hest og en Hoppe. Hesten blev gal, saa den bed i Sten og Jord og bed Hud og Kød af sig; da søgte han Jens Løfflund om Raad, og han sagde: »Du har standen en stor Fare, og du skal forvare dig, at du endnu ikke skal faa værre.« Paa Rejsen til den kloge Mand brast Chr. Hansens Thanne ⁷⁾ sønder, som han gik paa den slette (jævne) Vej; det kunde han aldrig forvinde.

Men det skulde gaa endnu værre. 1617 i Forsommeren blev et af hans Børn født, og ved St. Mortens fik det en usædvanlig Sygdom, saa det blev ligesom en Hund; de maatte vaage over det til Søndagen efter Jul, og det pintes svarlig, saa at Mennisken saa, at Lemmerne straktes fra hverandre og Hovedet skiltes ad

⁷⁾ Tane = Mellemgulv. Mon her ikke menes, at Manden faar et Broktilfælde, Tanebrist?

i 4 Fjerdinger, og imidlertid laa Barnet og gjæffet Dag og Nat ligesom en Hund. Om Julen blev han kendt, at han skulde søge Raad hos Anne Nisdatter, og han lod hende hente. Hun sagde først, at der var lagt et haardt Baand paa ham og hans ganske Hus, saa gik hun til Vuggen og sagde, at der var gjort ondt ved Barnet, og at det skulde ikke leve over 3 Torsdage. Det døde da ogsaa efter hendes Ord. Endnu før det døde, fik hans Søn Søren, som tjente i Aardenrup en ond Fang i hans Bug og Laar, saa Ben og Laar slæbte efter ham. Juledag kom han hjem og laa samme Nat som en Krøbel. Anne Nisdatter blev atter hentet, og hun sagde, at med Guds Hjælp skulde han nok komme sig. Derefter græd hun over ham og sagde: »Der er gjort ondt ved ham. Plukker mig 3 Haar af hans Hoved!« — Da hun havde faaet dem, kastede hun dem i Ilden og sagde: »For Guds Skyld fortørner ikke samme Dreng.« Da hun blev kørt hjem til Vong, befalede hun Karlen, at han skulde købe Brændevin for 2 β og sende hende den. Hvad hun kom i Brændevinen, vidste Chr. Hansen ikke, men den syge skulde drikke noget deraf og smøre noget paa det daarlige Sted, og saa lovede hun, at han skulde nok blive bedre inden 3 Torsdage. Og da var han saa rask, at han kunde gaa, hvor han vilde.

Dette kunde ikke bruges til at bevise, at Anne Nisdatter drev onde Kunster; den syge havde jo tværtimod befundet sig godt efter Kuren. Dog var Chr. Hansen ikke helt tilfreds. Der var nemlig en Ting, hun ikke helt vilde føje ham i. Da han spurgte hende, om der var anden Aarsag i hans Barns Sygdom end Gud i Himlen, og lovede at give hende af sine Midler efter yderste Formue, hvis hun vilde røbe ham hans Skademand, svarede hun ham nok godt, men alligevel undvigende: »Næst Guds Hjælp vilde hun fly ham Vidskab derpaa,

saa den, der havde gjort det, skulde gaa i hans Hus og bede ham og hans Hustru om Forladelse⁸⁾, og Chr. Hansen skulde komme over til hende med det første, saa vilde hun sige ham videre Kundskab derom.« Men da han kom derover, vilde hun alligevel ikke, men sagde: »Der staar en Potte under Esken i din Gaards Led, og derudi er Haar af alle dine Slags Kreaturer.« Og saa lovede hun at komme og »tage hannem op. Dog hun det intet efterkomme vilde.«

Chr. Hansen har da nok begyndt at faa sine egne Tanker om, hvorfor hun ikke vilde. Da kommer Mette Christensdatters Bekendelse, hvor det siges rent ud: »Det er Anne Nisdatter selv, der er Skademanden.« Derefter tager Processen mod hende atter rigtig Fart.

Tilmed viser det sig ogsaa, at hendes Kure mislykkes.

I Vong boede der i nogle Aar en Mand, der hed Søren Knudsen, hans Kone Gjertrud paakom imidlertid »en stor Rædsel og Banghed«, saa hun slet intet kunde tage sig for, siden de var flyttet dertil. Anne Nisdatter kom saa og sagde, at en vel kunde kaste en Banghed paa, og bad straks om at faa noget Gøren til et Snørebaand. Man gav hende det og lod hende age hjem. Men det blev værre for hver Dag. Søren Knudsen tog saa hen til Anne, og hun bad ham sende hende noget af Husets Tøj, for at flere ikke skulde faa Sygdommen. Hun havde Tøjet en stakket Stund og sendte det saa

---

⁸⁾ Endnu mere end 200 Aar efter blev der her paa Egnen jævnlig udvist Skademænd. Ved Midten af det 19. Aarh. var gamle Sander, der sidst boede i Lunde, i Fidde, hvor en Ko gav Blod i Stedet for Mælk. Efter Besværgelsen omtalte han Skademanden i lignende Vendinger som ovenfor: »Hun skal gaa rundt i Byen med sin Bog (Cyprianus) i sin Haand og bede om Forladelse«.

tilbage; men det blev endnu værre. Søren Knudsen maatte atter af Sted. Han spurgte nu, om Mennesker havde kastet det paa Gjertrud, hvortil Anne Nisdatter svarede, at de havde fat paa hende i 3 Torsdag Morge-
ner; men hun vilde endnu fly ham noget, som skulde gøre godt; men hans Broder, Per Knudsen, skulde hente det; for hun vilde ikke mere have hans Loff (Løben). Broderen hentede det; da var det en Traad med 3 Knuder paa, som Gjertrud skulde binde om hendes højre Lacke (Haarlok?) saa tæt ind til Hovedet, som hun kunde; da blev det saa galt, at hun ikke kunde have levet til Dag, hvis hun ikke havde skaaret det af igen. Søren Knudsen maatte flytte fra Vong og til Holsted, og saa blev det endda ikke meget bedre med Konen.

Det var sket for 3 Aar siden. Nu var Anne Nisdatter bange for, at han skulde komme og vidne mod hende. En eller to Dage før Voldborg gik hun hen til Per Knudsen, der boede i Vong, og spurgte, om han ikke havde Ærinde til Holsted, hvortil han svarede nej. Hun bad ham da rejse derhen og afvende Broderens Klage, saa vilde hun give Pers Kone en Trøje. De andre Angribere, der var kommet, regnede hun intet paa, tilføjede hun. Da hun siden troede at se Søren Knudsen paa Tinget, shilet (?) og bebberet alt det, som paa hende var. Saa kunde Dommer og Nævninger nok forstaa, at hun havde en daarlig Samvittighed.

Fra Vester Herred beretter et Tingsvidne om hendes Kunster der. Præsten i Billum Ib Christensen og hans Embedsbroder i Jandrup Chr. Sørensen samt 24 Danne-
mænd havde hørt, at hun i Foraaret havde været hos Poul Gromsen i Kjelst, og da havde Folk søgt hende om Raad for Fæmon, som døde, og deres Korn, som ikke groede, og deres Helbred og Hørelse, og hun lovede at vise dem deres Skademænd og gav dem Raad derfor og brugte Spaadom og Spøgeri.

H. Jepsen i Tarp var blandt dem, der søgte Raad hos hende. Det var galt med hans Fæ og hans Korn; han skulde da hente Haar af alle Slags Fæ og Halmstraa af alle Slags af hans Korn; men da en Del af Kreaturerne var langt borte, slap han med at hente Halmstraaene. Hun sagde, at 3 onde Folk havde gjort ham hans Skade, men inden 3 Torsdage skulde de komme ind for ham, og hun lovede, at hun nok skulde fly ham Raad for Skaden. Han gav hende 2 Mark og nogle Høstskuller.

Paa Hjemvejen tog hun ind til Bertel Skræder i Varde, Hans Jepsen var der ogsaa; de satte sig til at drikke Mjød. Men senere klagede Hans Jepsen over, at hvad hun havde lovet, holdt hun ikke: Kornet vilde ikke gro.

Præsten i Nykirke, der gav Anne Nisdatter det daarlige Sognevidne, søgte hun at ramme ved at udvise ham som Skademand; men det fortrød hun siden. Anne Gjerlovs i Tjæreborg vidnede, at hun havde en daarlig Haand og søgte Anne Nisdatter, der sagde, at det var Hr. Søren i Ravnsø, der var Skyld deri. Forøvrigt fortalte Anne Gjerlovs, at hun gav hende noget Hør og opdagede næste Dag, at hendes Halsklæde var borte. En Mand vidnede, at da han bad Anne Nisdatter om Raad for hans Søsters Haand, og hun som sædvanlig lovede Bedring inden 3 Torsdage, sagde hun ligeledes, det var Hr. Søren, der havde voldt det. Men noget efter kom hun og vilde have ham til at lade være at sige, hvad hun havde sagt om Hr. Søren, saa vilde hun give ham en Daler.

Først paa den sidste Tingdag, før hun oversværges, kommer de almindelige Historier frem om sorte Trolddomskunster, d. v. s., at hun har lovet noget ondt, og det dennem derefter er vederfaret. Det var den førnævnte Peder Knudsen i Vong, der vidnede, at siden

han forgangen Aar vond om hendes Spøgeri, blev hun vred og tog Livet af hans Hest.

For to Aar siden blev hun vred paa Per Jessen i Vong, da han havde fortørnet hendes Dreng; saa blev hans Kvie syg, og han sigtede hende mundtlig derfor. Hun gav ham saa et Stykke hvidt Papir, hvorpaa der var skrevet noget; det skulde han brænde for Kviens Næse; men da han gjorde det, døde den straks.

Anne Nisdatter brugte sin Spaadomskunst til det sidste og sagde en Tirsdag ved Tinget til Søren Mortensen fra Styrsebøl, at han var en af de 15 Mænd, der skulde sværge hende til Ilden; men de skulde tage sig i Vare og se, hvordan det gik.

Udtalelsen var næppe Udslag af Galgenhumor, men et Forsøg paa at skræmme Nævningerne. Det lykkedes ikke. 22. Aug. svor de hende skyldig.

Sagen synes at være ført for Landstinget af to Adelsmænd, Frederik Munk til Krogsgaard og Jørgen Krag til Enderupholm. Vor gamle Bekendt Morten Nielsen fra Alslev er den 9. Sep. Krogsgaards »visse Bud« paa Landstinget. Men Sagen opsattes 6 Uger, og næste Gang var Morten Nielsen der ikke. Landstinget kendte hende skyldig. Blandt Præmisserne nævnes, at hun ved Skænk og Gave har villet afkøbe Folk deres Sandhed, saa de ikke skulde vidne mod hende.

Derefter er hun utvivlsomt blevet brændt.

19. *Margrete Ibsdatter.*

I de første Maaneder af 1621 førtes der Proces mod Margrete Ibsdatter, der vistnok har været fra Faaborg Sogn. Hun blev vist frikendt.

20. *Søren Nielsen, Starup.*

A. Christensen, Klelund, havde taget Tingsvidne

efter en Bekendelse, hvori Søren Nielsen var udlagt. 4. Okt. 1621 blev han frikendt af Landstinget. Modparten var ikke mødt med Bekendelsen.

21. I »Fra Ribe Amt« II, S. 74 omtales en Troldkvinde, der 1634 sad fangen i Tjæreborg, og som man ventede skulde brændes.

22. *Søren Sørensen*, Astrup, Brøndum Sogn.

Mellem Søren Sørensen og Anders Laursen i Astrup var der Fjendskab. Og Anders Laursen lod de Ord falde, at Søren Sørensen var kommet af Troldfolk og var en vitterlig Troldkoneunge. Da dette jo godt kunde brede sig til en Trolddomssag, vilde Søren Sørensen standse det i Opløbet og stævne Anders Laursen for Udtalelsen og for, at han ikke vilde give ham et Grandevidne, saadan som de andre Grander havde gjort.

5. Maj 1640 var Sagen for paa Herredstinget. Anders Laursen sagde, at han allerede havde stævnet den til Landstinget, og at han havde givet ham et Vidne og ikke vilde give ham flere; men han klagede over, at Søren Sørensen havde »huoltreket« hans Rug og lukket Vejen for ham. Fogden dømte ham til at give ham Grandevidne med de andre. Dermed synes denne Sag at være endt.

23. *Anne*, Chr. Madsens Hustru, Skonager, Næsbjerg Sogn.

Denne Sag begynder med en fuld Mands Snak. 2. Nytaarsdag 1640 sad Laurids Jessen fra Skonager i Peder Staffensens Hus i Varde, og i flere Godtfolks Nærværelse »skeldet« han Anne, Chr. Madsens Hustru for Trolddom. Med Glasset i sin Haand bedyrede han, at hvad han havde sagt, var sandt, og han vilde ønske saa

mange onde Aander i sig, som han drak Øltaar, hvis Anne ikke tog Livet af hans Broder Chr. Jessen; men Vidnerne saa ikke, at han »drak samme Glas af.« Dog maa han saa have drukket andre; thi han beskyldte ogsaa Hans Knudsen for at have levet som en Skælmer, der fik en djævelsk Afgang; men da han sagde det, »var han overflødig drukken.«

Rimeligvis har en af Parterne boet paa Ribe Domkapitels Gods, da Dekanus ved Domkirken Niels Krag til Trundsholm lader sin Fuldmægtig føre Sagen til Herredstinget 21. Jan. 1640. Laurids Jessen var sin Sigtelse bestændig; men hvad han havde sagt om den salig Danemand Hans Knudsen, kunde han ikke sande eller huske.

Næste Tingdag fik Fuldmægtigen et Vidne paa, at Benede Jessen i Toftnæs, Hans Laursen og Hustru i Skonager og Chr. Jessens Enke og Datter tit havde hørt Chr. Jessen klage paa Anne Christens anlangende den Lykke (Engstykke), som han indelukkede Chr. Madsen til Trængsel, og at han havde sagt, at hun havde gjort ham hans Sygdom og vilde gøre hans fattige Børn faderløse.

Nogle Naboer vidnede, at de var i Chr. Jessens Hus den Dag, han fik Sakramentet, og Anne Christens var ogsaa derinde. Da begærede han, at hun skulde komme ind til ham, naar hun kom fra Kirke; men da de siden var derinde, blev det sagt, at hun ikke kom. Enken og Datteren vidnede ogsaa, at hun engang skulde signe et Øg for dem; men da hun havde signet det, blev det saa gal, at ingen kunde holde det, og kort efter døde det. Et Par Mænd vidner, at da de var til Syn over det indelukkede Engstykke, sagde Chr. Jessen: »Dersom jeg havde vidst det tilforn, jeg nu ved, havde jeg ikke lukt det inde. Jeg har ikkun haft liden Hellend (Helbred) siden.«

Anne Christens benægtede Vidnernes Rigtighed; de var vondet af Had og Avind. Dernæst traadte Chr. Madsen frem og spurgte lydeligen menige Almue og Herredsmænd, hvorledes hans Hustru havde skikket sig, og bad dem sige deres rette Sandhed. 24 Dannemænd fra Aarre, Gunderup, Skast, Aastrup, Rovst, Ølov Mølle, Grimstrup og Næsbjerg samt de menige Herredsmænd, som den Dag Tinget søgte, undtagen Laurids Jessen, svarede da, at de ikke vidste hende andet end Ære og godt, og de havde ikke hørt andre beskylde hende end Laurids Jessen og hans salig Broders Arvinger.

Nu skulde man tro, at Sagen var endt, da Anne Christens fik det gode Herredsvidne. Laurids Jessen og hans Familie kunde dog ikke glemme deres Had, og et halvt Aar efter kommer de i Tanker om, at det var Anne, der havde taget Livet af en graa Okse og en Hoppe, straks efter at Chr. Jessen havde indelukket Lykken. Anne Christens hævdede, at disse Vidner mod hende var vildige, da Benede Jessen var Anklagerens Broder og Hans Laursen hans Søn. Men 23. Juni dømte Fogden, at da Laurids Jessens Tingsvidner stod ved Magt, skulde han være fri for Chr. Madsens Tiltale.

21. Juli stod Chr. Madsen paa Tinget og rettede nogle Spørgsmaal til Laurids Jessen: 1) om han ikke havde uvildige, ærlige Folk til at vidne i Stedet for hans egen Familie. — Jo, Enken vilde endnu vidne. — 2) Om han havde set eller hørt noget, Anne Christens havde gjort til hans Broders Dødsbane, eller hun havde lovet ham ondt. — Han henskød sig til de tidligere Tingsvidner. — 3) Om den sal. Mand klagede paa hende, da han fik Sakramentet. — Han vilde beraade sig derudi; Chr. Jessen klaged ikke; men sagde, hun vilde taget Livet af ham. — 4) Hvorpaa han ved det, han har beskyldt hende for, at det maatte gives Navn. — Siden Chr. Jessen lukkede

den Lykke, lykkedes eller trivedes han ikke, og det skyldtes hendes Trolddom, og derpaa ved han det.

Vi synes, det er en underlig Begrundelse, saa svag, at den intet beviser om begaaet Trolddom. Men det er ofte, den slaar til alligevel. Der findes adskillige Processer, hvor der ikke foreligger et udtalt Løfte om at gøre ondt; men hvor Dommerne nøjes med at konstatere Uenighed, Vrede eller hidsige Ord, og at der derefter er vederfareet den anden Part noget ondt. Her var det dog ikke tilstrækkeligt.

Chr. Madsen lod samtidig lyse paa Tinget, at han vilde opkræve Nævninger for at befri sin Hustru fra Beskyldningen.

Da begge Parter kort efter skød Sagen ind for deres Husbonder, traadte Nævningerne først sammen den 27. Oktober. Blandt Akterne, de fik udleveret, var der et Grandebrev, Laurids Jessens Zignet var selvfølgelig ikke undertrykt, dernæst et godt Sognevidne og en »Sedel« fra Hr. Povl Jørgensen (Barfod), at da han besøgte Chr. Jessen, klagede denne ikke paa Anne Christens.

Nævningerne frikendte hende.

20. Jan. 1641 var Sagen for Landstinget, der dømte, at da det ikke kunde ses, at der udførlig var lovet Chr. Jessen ondt, eller at det var Trolddom, der havde ramt ham o. s. v., frikendtes Anne Christens. Laurids Jessen maatte yderligere give 10 Dl. for Kost og Tæring.

Hidtil er der ikke fundet flere Processer fra Skast Herred. Tiden med den værste Forfølgelse er forbi. Man begynder at aande mere frit og se mere klart.

IV.

Øster Horne Herred.

1. Hr. *Jens Pallesen*, Hodde-Tistrup, brændt 1562, se S. 394.
2. *Bertel Nielsen*, Nørholm, m. fl., formodentlig brændt 1563, se S. 394—95.
3. *Maren Eskes* og
4. *Bodil Eskesdatter*, Ølgod Bjerg, Ølgod Sogn.

I den Tid, da Hekseforfølgelsesgalaskaben kulminerede, omkring Midten af Kristian den Fjerdes Regeringstid, boede der i Ølgod Bjerg et Par fattige Kvinder, Moder og Datter.

Ølgod Bjerg eller Bjerge er en Del af Ølgod By. I vore Dage har to Ejendomme baaret Navnet, den ene er den for ganske nylig nedbrudte Ejendom, der tilhørte »Arbejde adler«, og den anden er den kendte Askovlærer og Forfatter Povl Bjerges Hjem.⁹⁾

Den gamle Kvinde hed Maren Eskes; hun har været højt op i Aarene, da hendes Datter Bodil Eskesdatter har Børn saa gamle, at de er ude at tjene. Bodil er ugift. Faderen til Børnene er en Gaardmand, hos hvem hun havde tjent.

Hun havde altsaa som mange af de brændte Hekse overtraadt det 6. Bud.

Der findes en Forbindelse mellem de to Begreber: ung Hore, gammel Heks. Man mente ligefrem, at Heksen drev Utugt med Djævelen eller med sin Dreng. Om den afskyeligste Form for Usædelighed, Blodskam, anvendte Datidens Sprogbrug Benævnelsen: Kætteri, og Straffen var Baalstraf ligesom for Hekseri. I Luther-

⁹⁾ Venligst meddelt af Lærer Øllgaard, Hejbøl.

dommens første Tid fremhævedes Horeri og Hekseri som de værste djævelske Synder.

I Bodil Eskedatters Tid var det blevet saaledes, at en falden Kvinde maatte udstaa Kirkens Straf paa den Maade, at hun udelukkedes fra Sakramentet »og fra kristne Menneskers aandelige Selskab og Menighed«, indtil hun blev aabenbarlig afløst, d. v. s. stod til offentlig Skriftemaal. Desuden fulgte der en verdslig Straf, idet hun maatte betale en Bøde til sit Herskab, og hvis det viste sig, at hun gentagne Gange begik Lejermaal, skulde hun uden al Naade straffes til Kagen (Skampælen).

Ved disse Straffe havde hun faaet en saadan Skamplet paa sig, at den satte hende uden for Godtfolks Kreds; man skyede hende, navnlig hvis det var gaaet saa vidt, at hun af Bødlen var bleven pisket ved Kagen. Hun vakte let Folks Antipati og kom saaledes let i Rygte for at være en Heks.

Undertiden laa det vel ogsaa i Karakteren. Den kunde være saa ringe hos disse Kvinder, at de ikke alene var forbryderiske over for det 6. Bud, men ogsaa havde andre forbryderiske Tilbøjeligheder, var ondskabsfulde og tyvagtige, øvede Signen og Manen, Plattenslageri og en enkelt af dem maaske en sjælden Gang egentligt Hekseri.

For Bodil Eskesdatter var der saa tillige det uheldige, at hendes Moder, som hun var kommet tilbage til, i flere Aar havde været berygtet for Trolddom, og Moderens Rygte nedarves her paa Barnet.

Sagen rejses samtidig mod de to Kvinder. Det er Niels Christensen i Ølgod Bjerg, der fører den. Ogsaa andre Naboer træder op i mod dem.

15. Maj 1620 vidnede Johan Bertels, at en Søndag for tre Aar siden, mens der var Prædiken og Gudstjeneste i Kirken, kom Maren Eskes og begærede en Silde-

løb ¹⁰⁾ og en Sold. Maren fik det ønskede, men Johan Bertels Mælkend og Konødde (Malkekøer) blev slet for-dærvet, saa de kunde hverken bruge Mælken til Men-nesker eller Kreaturer, og saaledes holdt det sig i 6 Uger. Da tog hun to Vidner med sig og gik op til Maren og Bodil en Søndag ved Midsommertide imod Aften og beskyldte dem for at have forgjort Mælken, »og dersom de ikke raadede Bod derpaa, vilde hun lade dem brænde med en Ild.« Anden Dagen derefter blev det bedre. Un-der Ed sigtede hun dem nu paa Tinget for Trolddom.

Maren Nielsdatter, Ølgod Bjerg, vond, at i Rug-sæden til St. Mikkels Dag ¹¹⁾ for to Aar siden gik nogle af hendes Faar en Nat i Maren Eskes Kaalgaard, og da hun om Morgen vilde genne dem af, kom Maren Eskes ud af sin Dør og skændte, bandede og lod meget ilde og lovede hende Skam og Skade. Anden Dagen derefter døde et af Faarene. Det var selvfølgelig sket ved Trold-dom.

Niels Christensen selv sigtede hende og Datteren for ved Trolddom at have taget Livet af hans Ko. Et Par Mænd fra Østbæk vidnede, at Koen ofte havde væ-ret i deres Kaalgaard, og St. Volborg Aften var den der ogsaa; men straks der efter døde den.

En syg Mand, der ikke selv kunde komme til Tinget, lod oplæse følgende Brev af 22. Maj: »Jeg, Peder Jen-sen i Vestkierd, kendes og gør for alle vitterligt med dette mit aabne Brev, at 26 Aar siden ved Riber Mar-kends Tid da var Maren Eskes, som nu bor i Ølgod Bjerg, i min Gaard i Vestkierd, og saa gik hun ind i salig N. Nielsens Gaard i forne Vestkier og stod, og der samme Sted løb min Ko paa, og der den kom paa det samme Sted, som Maren Eskes stod, da størt den og blev død

¹⁰⁾ Stor, fladbundet Kurv, hvori der sældes.

¹¹⁾ Kalenderen var paa denne Tid 10 Dage foran, Rugsæden var altsaa omkring 19. Sept.

paa samme Sted, og 2 Galte størt ogsaa, der de kom paa samme Sted, som forne Maren Eskes stod. Det haver jeg forne Maren Eskes for, at hun gjorde mig det med hendes Trolddoms Kunst og kvalte mig mine Kreaturer. Det vidner og bekender jeg ved min Gud og Salighed, at forne Maren Eskes har gjort mig det med hendes Trolddoms Kunst.«

Det er et højst mærkeligt Tilfælde, at Dyrene netop skulde styrte paa det Sted, hvor Maren havde staaet. Hvad der var mærkeligt og uforstaaeligt skyldtes naturligvis Trolddom. Rimeligvis har de 25 Aar dog forrykket Stederne saa meget i Mandens Hukommelse, at de er blevet til ganske det samme Sted.

Vi ser her, hvordan Folk i Aarevis har gaaet og husket paa en Begivenhed, der forekom dem mærkelig. Mistanken har ligget og luret i Sindet og bliver til Visshed, naar andre Kendinge træder frem med Beskyldninger.

Laurids Sørensen i Haulund vidnede, at for 3 Aar siden noget før St. Ibsdag (25. Juli) løb der 3 af hans Kalve i hans Gaardmands Enge, og Gaardmandens¹²⁾ Tjenestedreng jog dem af Engen og over paa Laurids Sørensens nyslagne Græs. Denne Tjenestedreng var Bodil Eskedatters Søn Eske Lauridsen. Nu løb Laurids Sørensens Søn ned til ham, ikke for at hjælpe Drengen, men for at laste ham, fordi han havde jaget Dyrene over i Græsset, herom blev de usæt (uenige), og Peder slog Eske paa Benene med en Svøbe 2 eller 3 Slag. Da sagde Eske Lauridsen: »Der skal nogle faa en Djævels Færd derfor.«

Da man dog ikke troede, at Drengen, der maa have været omkring 13 Aar, plagede dem med Trolddom,

¹²⁾ Gaardmanden = den, han boede i Gaard sammen med, og som havde en Part af Gaarden i Fæste.

maatte man hjemsøge Synden paa Mødrene i 1. og 2. Led. — Straks derefter kom Drengens Oldemoder (Bedstemoder) Maren Eskes ned til Havlund til Gaardmanden og var der flere Gange. Og naar hun havde været i Gaarden, slog Ulykken ned.

Først blev en af Kalvene syg og døde inden en Time eller to. Da de andre blev drevet i Marken med det øvrige Fæ, samlede der sig en hel Hob Skader omkring det, og Skaderne lod meget ilde (vrede), og ligesom de vilde have sat sig paa Fæet. Næste Dag døde den anden Kalv; den ringeste af de 3 levede. Der kunde jo ikke være Tvivl om, at det var »Oldemoderen«, der havde gjort det! Ganske vist havde hun ikke selv lovet ondt, men det havde Dattersønnen jo, da han blev forurettet! Det hjalp ikke her, at hun selv havde holdt sin Tunge i Ave.

Mod Bodil fremkom der en særlig Anklage allerede d. 15. Maj: Bodil Jepsdatter i Østbæk vidnede, at en gang begærede Bodil Eskesdatter en Særk som Gave af hende; men da hun havde faaet den, syntes hun ikke, den var god nok, hvorover hun blev vred og knurrede. Straks derefter blev Bodil Jepsdatters 4 Aars Barn syg; hun havde da Mistanke til Bodil og sagde til hende, at siden hun fik den Særk, havde Barnet hverken haft Helm (Ro) eller Helbred; hun havde forgjort det. Det hjalp! Barnet bedredes!

Paa Tinget bekendte Bodil, at hun fik en gammel Særk, og at den anden Kvinde var vred paa hende for Barnets Sygdom.

Endvidere fortalte Bodil Jepsdatter, at en Paaske-aften kom Bodil Eskesdatter og bad om Mælk; det nægtede hun hende; saa blev Tiggersken vred, og i 2 Dage var Mælkendet ganske fordærvet.

Forgangen Sommer ved Midsommertid havde Bodil Eskesdatter tøjret en Hest i Jens Lassens Korn i

Beusnap. Konen Maren kom da i Skænderi med Bodil, og de gav hinanden onde Ord; til sidst løb Bodil ind i Jens Lassens Gaard, hvor Manden stod og brød Taget af et Hus, og her lovede hun dem Skam og Skade. Med det samme blev deres bedste Ko syg; næste Dag, da Koen gik i Haven, »forsamledes nogle Skader om den, at de næppelig kunde vende, og de lod meget ilde.« 5. Dag døde Koen. Og deres Mælk blev saa fordærvet, at den saa ud som noget skiddent Vand. Da tog Maren et Kar Mælk i sin Haand og gik til Bodil Eskesdatter en Søndag Morgen og tilsagde hende, at hun havde gjort det med Trolddom; men Bodil vilde ikke raade Bod derpaa, hvorpaa Maren truede hende med at ville sige det til Husbonden og lade hende brænde paa en Ild; saa blev de saa usæt derom, at Maren slog samme Kar og Mælk i hendes Hoved.

Paa Tinget sigtede Jens Lassen hende for Trolddom. Bodil bekendte for Retten, at hun havde været usæt med hans Hustru.

Niels Hansen i Adsbøl, Strellov Sogn, vidnede paa Nørre Herreds Ting, at for ca. 16 Aar siden tjente Bodil Eskesdatter sal. Las Giøstisen, og da kom de to Mænd i Trætte om en Ko, der var tøjret i Kornet. Bodil kom til og vilde hjælpe Las Giøstisen, saa blev Niels Hansen vred og talte hende ilde til, herover blev hun vred og sagde, hun skulde betale ham det. Straks derefter blev han syg og laa til St. Mortensdag. Han bad da hende raade Bod, og hun lovede aldrig at gøre ham noget mere og bød ham tie stille, hvorefter han kom sig.

Det var ikke saa underligt, at Bodil vilde hjælpe Las Giøstisen. Det var netop ved den Tid, hun var gode Venner med ham og fik to Børn sammen med ham. Ganske vist siger hans Enke nu, at han haardelig benægtede at være Barnefaderen. Det har dog næppe ren-

set ham. Som vi har set, bar det ene Barn hans Navn. Desuden var Bodil og Las blevet overrumplet paa fersk Gerning, hvis man ellers kan tro Chr. Christensen Stavs-kjærs Vidnesbyrd. Denne Mand beklager sig over, at Bodil havde ham mistænkt for at have sat Sladderen i Gang om dem i Byen. Hun var vred paa ham, og straks mistede han en god Ko.

Las Giøstisens Enke vidnede, at Bodil var vred paa hendes salig Mand, da han nægtede at vedkende sig Bodils Børn. Siden havde han ingen Hvilende eller Hel-lend, og hverken lykkedes eller trivedes han efter den Dag, men var ganske syg og skrøbelig baade paa sin Mandermaal saavel som andre Steder paa Legemet, ind-til Gud bortkaldte hannem.

Ærlig og vellærd Mand Hr. Knud Laursen, Degn og Medtjener til Ølgod og Strellef Kirker, fandt sig beføjet til at aflægge et skriftligt Vidnesbyrd i Sagen; heri heder det, at det var ham vitterligt, at Maren Eskes havde paastanden ondt Rygte, siden han for 19 Aar siden kom til Sognet som Degn, og Bodil havde været i Rygte i mindst 10 Aar. For 4—5 Aar siden fordrev Maren Eskes hans Mælkend paa 8—14 Dage; da gik hans Hustru til hende og beskyldte hende derfor, saa blev det bedre en kort Tid. Da Bodil, som havde tjent i Grønfeld, kom hjem til sin Moder og hørte, at hun havde været uens med Degnekonen, gik hun en Søndag over til Degnens og begærede noget Øl til Moderen, som hun sagde var syg. Straks blev Mælkendet fordærvet i 3 Uger, og 8—9 Uger efter mistede de den bedste Ko. Herfor sigtede han Bodil. Tillige berettede han, at for en 16 Aar siden bad Bodil om, at han vilde tage hende til aabenbarligt Skriftemaal for hendes Forseelse, da Sognepræsten laa syg. Da Degnen ikke vilde, lovede hun ham og hans en Ulykke, som ogsaa var sket. Hendes Forseelse var

Lejermaalet. Grunden til, at Degnen afslaar Begæringen, kan have været den, at hun ikke forinden havde udredt Mulkten til sin Husbond. Sognepræsten Hans Sørensen, der ogsaa var Herredsprovst, bekræfter Rigtigheden af Degnens Forklaring.

Maren Eskes Grander kan mindes, at hun i 30, 20 eller 17 Aar har haft et ondt Rygte paa sig for Kvæg og Fæmon, som hastig bortdøde. Om Bodil vidnede de, at hun havde haft Rygtet i 10 Aar.

Tingdagen før Maren Eskes blev oversvoret, blev der fremført en farlig Anklage mod hende, idet Per Christensen i Agersnap vidnede, at engang hun kom til hans Gaard, søgte hans 2 Hunde hende flux nær, og hans Søn Niels Persen, som stod i Gaarden, vilde ikke befri hende; hun sagde da til ham, at han skulde faa en Djævels Færd. Kort efter kom han ud at tjene, og som han gik med Ploven den samme Vaar, blev han omkastet og styrtede sin Thanne i sønder, og han døde 3 Dage derefter. Per Christensen sigter hende for at have taget Livet af Drengen ved Trolddom.

10. Juli blev Maren Eskes oversvoren af Nævningerne, Bodil var allerede blevet det 19. Juni, men maatte vente efter Moderen, da de skulde for Landstinget samtidig. Først 26. August blev Dødsdommen stadfæstet der, hvorefter Moder og Datter formodentlig fulgtes ad paa Baalet.

5. *Karen Cornelius*, Andsager, dømt 2. Dec. 1620, se S. 385.

6. *Anne Hanskone*, Bøllund, Ølgod Sogn.

Da denne Proces foregaar kort efter Maren Eskes og Bodils Domfældelse, ligger det nær at gætte paa, at de har udlagt Anne Hanskone. Flere Vidner havde paa Hjemtinget beskyldt Anne Hanskone for at have taget Livet af deres Fæ og Kvæg, hvorefter Nævninger havde

oversvoret hende. Hendes Mand Hans Povlsen stævner Sagen for Landstinget, og 6. Aug. 1621 fandt Dommerne, at Vindesfolk havde klaget og sigtet i deres egen Sag om den Skade og Ulykke, som de skulde være overgaaet af hende, og at disse Vidner i ingen Maade med andre sanddru og uvildige Vidner bekræftedes; men da hun beviser sig skikkelig at have forholdet, saa dømmes Hjemtingets Dom magtesløs indtil anderledes bevises.

Det var en »uendelig« Dom; men der er ikke fundet noget om, at hun siden er dømt, saa hun maa være sluppet med Skrækken. Den har hun maaske ogsaa stedse levet under, da Dommen lod Sagen staa aaben.

7. *Anne Thomesdatter*, frikendt.

En Mand havde paastaet at have ligget i sin Møders Nøds (Stald) og set Anne Thomesdatter komme derind med 2 andre Kvinder St. Voldborg Nat. Landstinget dømte 2. Aug. 1624 Vidnet for magtesløst indtil videre. Chr. Jørgensen i Nørholm havde ført Sagen i Viborg, saa Anne Thomesdatter har vel været fra Torstrup Sogn.

8. *Anne Lavridsdatter*, Horne Sogn.

Om Anne Lavridsdatter var der vidnet, at hun skulde have Trolddomsry; men 28. Aug. 1624 frikendte Landstinget hende.

Da der hidtil ikke er fundet flere Hekseprocesser fra Øster Herred, maa det siges, at det er sluppet billigt.